

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «**Юридична психологія**»
обов'язкових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема 6 Психологічні основи процесуальної діяльності. Поняття професіограми

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук,
Бондаренко Л.О.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії фізичної культури, кандидат психологічних наук, доцент Павлик О. М.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А. А.

План лекції

1. Психологічна характеристика процесуальної діяльності;
 - 1.1. Поняття процесуальної діяльності. Особливі умови процесуальної діяльності як професії;
 - 1.2. Професійні якості і психологія осіб, які здійснюють провадження у справі. Поняття професіограми;
 - 1.3. Психологічні основи доказування;
 - 1.4. Психологія планування та організації процесуальної діяльності.

Рекомендована література:

Основна

1. Берестенко О.Г. Культура професійного спілкування : навч.-метод. посібник. Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. 299 с.
2. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія підручник. Харків: «Право», 2019. 240 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Konovalova_Violetta/Yurydychna_psykholohiia.pdf?PHPSESSID=nj6ug6ammcd6ue7dv5mqs5apt5.
3. Юридична психологія : підручник / за заг. Редакцією О.М. Бандурки; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Майдан, 2018. 684 с.
4. Юридична психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.Є. Самойлов, М.С. Корольчук, В.М. Корольчук, С.М. Миронець, Г.М. Ржеський. – К. : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2015. 432 с

Додаткова

5. Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та ін. Юридична психологія. Альбом схем з коментарями : навчальний посібник / заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсеєва. 3-є вид., доопр. та доп. Київ : КНТ, 2010. 152 с.
6. Бочелюк В.Й. Юридична психологія : навч. посібник. Київ : Центр учб. літ., 2017. 335 с.
7. Кудерміна О. І. Психологія особи як суб'єкта правоохоронної діяльності : монографія. Чернівці : Наші книги, 2013. 415 с..
8. Психологія у професійній діяльності поліції : навч. посібник / О.О. Євдокімова, І.В. Жданова, Д.В. Швець, Ю.В. Александров та ін. ; за заг. Ред. В.В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 426 с.

Текст лекції

1. **Психологічна характеристика процесуальної діяльності.**
 - 1.1. **Поняття процесуальної діяльності. Особливі умови процесуальної діяльності як професії.**

Діяльність органів досудового слідства й дізнання щодо розслідування злочинів передбачає різноманітні дії, що врегульовані кримінально-процесуальним законом. У зв'язку з цим, їх називають процесуальними.

Незалежно від їх безпосередніх завдань, ці дії загалом спрямовані на забезпечення повного, усебічного й об'єктивного розслідування обставин учиненого суспільно небезпечного діяння. У науковій літературі такі дії можуть мати різну назву, зокрема: «слідчі дії», «процесуальні дії», «інші процесуальні дії» однак усі вони мають єдине спрямування – виконання завдань кримінального судочинства. Ці поняття, на перший погляд, схожі між собою, проте детальний аналіз виявляє низку відмінних рис.

Процесуальна дія – це слідча, судова або інша дія, передбачена Законодавством. **Процесуальна діяльність** — система процесуальних дій, які строго виконуються усіма учасниками юридичного процесу.

Психологія відіграє важливу роль в організації всіх видів людської діяльності. Закономірності психіки індивіда багато в чому визначають не тільки його здатність брати участь у суспільній праці, виконуючи при цьому найрізноманітніші функції залежно від посадових чи особистих прагнень, а й можливість виконувати свою роботу відповідно до обраної професії.

Процесуальна діяльність пов'язується з функціями й повноваженнями судових та адміністративних органів держави і місцевого самоврядування, а також деяких громадських формувань. Конституція України проголошує один із важливих принципів організації державної влади, її поділ на законодавчу, виконавчу і судову, що є атрибутом правової держави. Такий поділ викликаний потребами чітко окреслити компетенцію, що представляє сукупність прав та обов'язків відповідних гілок влади та їх органів, зумовлених функціональним призначенням.

Метою і завданням процесуальної діяльності органів Української держави є застосування правових норм, сформульованих у законах та інших нормативно-правових актах, до конкретних життєвих ситуацій для охорони державного і суспільного ладу, захисту людини, її життя і здоров'я, майнових, трудових, житлових, земельних, інших прав та інтересів. Честь і гідність, права і свободи людини та їх гарантії, відповідно до ст. 3 Основного Закону, визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Розкриття змісту різних аспектів суб'єктів процесуальної діяльності передбачає потребу з'ясувати поняття "матеріальне право" й "процесуальне право". В юридичній науці під матеріальним правом розуміють правові норми, які закріплюють право власності громадян, держави, територіальних громад, кооперативів, господарських товариств, тобто приватну, державну, комунальну і колективну форми права власності, юридичний режим об'єктів права власності, правовий статус громадян і юридичних осіб (підприємств, організацій), порядок створення і структуру державних органів, підстави і межі відповідальності за правопорушення. Таким чином, об'єктами матеріального права є майнові, господарські, адміністративні, трудові, земельні, сімейні та інші відносини. Норми матеріального права визначають права й обов'язки учасників таких відносин.

Ефективність правового регулювання досягається в діалектичній єдності двох сторін правового регулювання: 1) безпосередній регламентації суспільних

відносин; 2) процесуальних форм судового й адміністративного захистів цих відносин.

Процесуальне право є системою правових норм, які регулюють суспільні відносини з приводу розгляду і вирішення цивільних і господарських спорів, розслідування і розгляду кримінальних справ та провадження справ про адміністративні правопорушення і розгляду справ адміністративної юрисдикції. Процесуальне право, образно кажучи, є формою життя законів, засобом втілення їх приписів у практичному житті внаслідок діяльності судових, адміністративних та інших правових органів. Найбільша частина норм процесуального права припадає на судову владу. Судочинство — це процесуальний порядок розгляду і вирішення, перш за все, цивільних, адміністративних і кримінальних справ.

У цьому аспекті значний інтерес становить така галузь суспільної діяльності людини, як процесуальна, слідча, судова діяльність. Слідча робота з погляду її психологічних показників є найменш вивченою галуззю професійної діяльності людини, що багато в чому ускладнює розв'язання проблем її наукової організації. До їх числа поряд із професійною підготовкою і професійним добром осіб, які можуть працювати в цій галузі, належать проблеми, пов'язані зі створенням психологічно сумісних колективів слідчих і суддів, що мають **такі якості, як швидка орієнтація у вирішенні розумових завдань, необхідна оперативність у реалізації намічених планів, здатність переборювати можливу професійну деформацію тощо.**

Діяльність слідчого і судді, пов'язана з розслідуванням злочину і розглядом кримінальних, цивільних та інших справ, підпорядкована встановленню об'єктивної істини, пізнанню конкретного. Це означає, що в психологічному плані така діяльність є роботою дослідника.

Пізнавальний характер правозастосовної діяльності в психологічному аспекті є надзвичайно складним. Це пояснюється головним чином тим, що ця діяльність вимагає не тільки вирішення розумових завдань різного плану і складності, а й такої її організації, яка спрямована на практичну реалізацію розв'язуваних завдань.

Тому **тут діяльність є розумовою**, має на меті побудову криміналістичних версій, причому складання слідчим планів проведення окремих процесуальних дій поєднується з практичною організацією роботи з реалізації уявних схем і рішень.

В окремих випадках нездатність особи здійснювати таку діяльність пояснюється її складним характером, який поєднує у собі дослідження і оперативну організацію і багато інших труднощів.

Незважаючи на численність і різноманітність розумових завдань, є можливість виділити з них найбільш типові, притаманні практично всім сторонам судово-слідчої діяльності.

1. Завдання, пов'язані з виявленням доказової інформації. Їхня сутність - прогнозування можливих джерел інформації, виявлення шляхів їхнього одержання.

2. Завдання з висування слідчих і судових версій як припущень, що визначають напрям розслідування і шляхи пошуку істини в судовому розгляді.
3. Завдання з оцінювання доказової інформації.
4. Завдання з прийняття найважливіших рішень.

До психологічних характеристик процесуальної діяльності належать й інші традиційні характеристики, зокрема докладна **правова регламентація, тактичний простір, наявність владних повноважень, дефіцит часу, комунікабельність, різноманіття розумових завдань, наявність негативних емоцій.**

Правова регламентація означає чітке регулювання процесуальної діяльності, піднесене до норми закону, а відтак, обов'язковість виконання. З позицій психологічної напруженості саме ця особливість процесуальної діяльності відрізняє її від численних видів людської діяльності.

Правова регламентація не тільки як психологічна характеристика, а й як змістовна сторона діяльності тісно пов'язана з науковою організацією праці (НОП). Порядок діяльності, передбачений законом, є вираженням її оптимальної організації (норми кримінально- процесуального закону, що регламентують такі акти, як порушення кримінальної справи, прийняття її до провадження, притягнення особи як обвинуваченого, закриття справи, виділення частини матеріалів кримінальної справи в окреме провадження і т.д.). Однак це не значить, що ці норми не можуть бути удосконалені. **Наукова організація слідчої і судової діяльності може здійснюватися лише в межах чинного законодавства.** Широкий простір для такої її організації надає криміналістична тактика, тобто система методів і прийомів, що сприяє швидкому, повному та об'єктивному встановленню істини.

Психологічною характеристикою судово-слідчої діяльності є наявність владних повноважень. Наділення владою і можливість розпоряджатися нею відрізняють службові функції слідчого і судді від функцій осіб, які здійснюють свою діяльність в інших галузях. Психологічний стан особи, яка наділена владою, зумовлюється насамперед високим ступенем відповідальності, пов'язаної з її повноваженнями та їхнім застосуванням у кожному конкретному випадку. Психологічне ставлення особи до свого владного повноваження може бути різним. Розумне використання повноваження передбачає винесення обґрунтованого та обміркованого рішення щодо кожного факту його застосування. На практиці іноді спостерігаються дві негативні, протилежні за змістом тенденції.

Одна з них полягає в надмірному розпорядженні своїми владними повноваженнями, що спричиняє зловживання службовим становищем чи знаходиться на межі останнього. **Друга тенденція** в розпорядженні владними повноваженнями полягає в нерішучості стосовно їхнього застосування, викликаній сумнівами з приводу можливості або доцільності цих повноважень і почуттям страху щодо можливої відповідальності. **Дефіцит часу** виражається в суворому часовому режимі не тільки загальних строків розслідування і

судового розгляду, а й строків, пов'язаних із процесуальними етапами руху кримінальної справи.

Дефіцит часу в своїх вихідних передумовах охоплює **три чинники**, які мають різну соціальну, правову та особистісну структуру. **Перший** з них - це кількість і характер злочинів, які мало піддаються заздалегідь встановлюваному обліку. **Другим чинником** є правова регламентація строків слідчої і судової діяльності. І, нарешті, **третім чинником** виступають особистісні якості слідчого і судді, що належать до самоорганізації їхньої діяльності, зумовленої багатьма моментами, наприклад, досвідом роботи, професійною підготовкою, станом здоров'я тощо.

Комунікабельність - це здатність особи до спілкування із широким за діапазоном соціальним середовищем. Специфіка комунікабельності слідчого, судді, прокурора дає змогу віднести її до числа психологічних якостей, що характеризують їхню діяльність. Комунікабельність цих осіб відрізняється від комунікабельності інших осіб в інших галузях. **Комунікабельність - риса, необхідна для організації провадження окремих процесуальних дій.**

Аби привернути до себе свідка чи обвинуваченого, потерпілого чи підсудного, потрібно знати риси його характеру. **Винятковий характер комунікабельності** полягає в тому, що її метою є не тільки спілкування з людьми в процесі діяльності, а й одержання інформації від зацікавлених осіб і організація їхньої діяльності відповідно до цієї інформації.

Незважаючи на численність і різноманітність розумових завдань, є **можливість виділити з них найбільш типові**, притаманні практично всім сторонам судово-слідчої діяльності.

1. Завдання, пов'язані з виявленням доказової інформації. Їхня сутність - прогнозування можливих джерел інформації, виявлення шляхів їхнього одержання.

2. Завдання з висування слідчих і судових версій як припущень, що визначають напрям розслідування і шляхи пошуку істини в судовому розгляді.

3. Завдання з оцінювання доказової інформації.

4. Завдання з прийняття найважливіших рішень. Деякі завдання, розв'язувані в процесі судочинства, є найбільш значущими за своїм характером і зумовлені існуванням окремих етапів судочинства.

Однією з психологічних характеристик судово-слідчої діяльності є наявність **негативних емоцій**. **Негативні емоції** в судово-слідчій діяльності зумовлені її об'єктом, а саме тим, що робота слідчого і судді переважно пов'язана з розслідуванням і попередженням злочинів, судовим розглядом кримінальних, цивільних та інших справ. Злочинні прояви викликають різко негативну оцінку суспільства.

1.2. Професійні якості і психологія осіб, які здійснюють провадження у справі. Поняття професіограми.

Професійно важливі якості слідчих, суддів, прокурорів пов'язані насамперед з їхніми поглядами, спрямованістю та послідовністю світогляду, що сприяє виробленню кожною особою глибокого розуміння соціальної

значущості своєї професії, виховує почуття обов'язку, справедливості, об'єктивності, чесності, а також визначає активність особи як прагнення брати діяльну участь у житті суспільства, виявляючи при цьому соціально важливу ініціативу. Складність і відповідальність діяльності щодо здійснення правосуддя вимагають мобілізації всіх здібностей особистості, які прямо залежать від її психологічної структури та обраної професії.

Розмаїтість наведених характеристик обумовлює складність професії, пов'язаної з правоохоронною діяльністю, її багатоаспектну спрямованість, високу виховну роль. **У психології розрізняють професіографію - технологію вивчення вимог, що ставляться професією до особистісних якостей, психологічних здібностей та можливостей індивіда.** Професіографія сприяє оптимізації і підвищенню ефективності тієї чи іншої професійної роботи. У судово-психологічних дослідженнях останнім часом *аналізується в основному структура професіограм, що стосуються діяльності слідчого.* Професіограми ж інших представників правоохоронних органів поки що не одержали належного висвітлення. **Професіограма слідчого** включає докладний опис усіх сторін його діяльності, необхідних якостей і навичок. Перше дослідження професіограми слідчого належить В. Л. Васильєву і є свого роду професійним портретом слідчого, побудованим на даних психологічних і соціологічних методів вивчення його діяльності. Професіограма слідчого (за В. Л. Васильєвим) - це багаторівнева ієрархічна структура, що відображає всі основні сторони професійної діяльності слідчого, а також особистісні якості і навички, що реалізуються в цій діяльності. Професіограма слідчого складається з декількох блоків, які послідовно охоплюють певні сторони його діяльності. До них, зокрема, належать: **а) пошукова діяльність** (спостережливість, допитливість, стійкість і концентрація уваги, висока орієнтація); **б) комунікативна діяльність** (товариськість, емоційна стійкість, чуйність, уміння слухати людину, вміння говорити з нею); **в) посвідчувальна діяльність** (акуратність, пунктуальність, чітка письмова мова); **г) організаційна діяльність** (самоорганізованість, воля, зібраність, цілеспрямованість, наполегливість, організаторські здібності в роботі з людьми); **д) реконструктивна діяльність** (пам'ять, уява, мислення, загальний і спеціальний інтелекти, інтуїція); **є) соціальна діяльність** - загальні якості: патріотизм, гуманність, чесність, принциповість; спеціальні якості: прагнення до істини і торжества справедливості, професійна гордість, професійна етика. **У наведений професіограмі** чільне місце посідає соціальна діяльність, оскільки вона сприяє формуванню професійних якостей. **Водночас елементи цієї структури є взаємопов'язаними, наявність одного з них визначає ефективність функціонування інших.**

Правосвідомість сприяє розвитку таких професійно важливих якостей слідчих і суддів, **як принциповість**, що виражається у визначенні твердої позиції при вирішенні конкретних питань, особливо в конфліктних ситуаціях; **здібність**, що полягає в прагненні долати перешкоди при досягненні поставленої мети; **колективізм** як усвідомлення необхідності співробітництва,

підпорядкування особистих інтересів інтересам колективу, дисциплінованості і взаємодопомоги в здійсненні правоохоронних функцій. Дослідження психологічної сторони діяльності дає змогу **виділити професійно необхідні психічні властивості осіб**, які беруть участь у цій роботі. Серед них можна назвати **творче мислення, комунікабельність, вольові якості, організаторські здібності, здатність протистояти негативним емоціям**.

Творче мислення характеризується пошуком нестандартних шляхів встановлення істини та окремих обставин.

Комунікабельність - це здатність людини встановлювати психологічний контакт при спілкуванні з різними віковими і соціальними групами людей.

Вольові якості особистості виражаються у готовності долати труднощі, вмінні приймати оптимальні рішення в складних ситуаціях, виявляти твердість в обставині, пов'язаній із сильним емоційним, негативним за своїм характером впливом. Прийняття вольових рішень є складною діяльністю, що охоплює усвідомлення мети, обрання засобів і методів її досягнення.

Організаторські здібності слідчого, прокурора, судді виявляються в декількох напрямках їхньої діяльності: а) самоорганізації, що виражається в дисциплінованості, правильному розподілі часу, чіткому виконанні різних обов'язків; б) організації діяльності інших осіб, які здійснюють однорідні або різні функції; в) організації і координації діяльності установ, які виконують правоохоронні обов'язки стосовно ситуації, що виникла.

В організації роботи осіб, які здійснюють правоохоронну діяльність, важливе значення має **здатність протистояти тим негативним емоціям**, що можуть виявитися при виконанні професійних функцій.

Здійснення того чи іншого виду професійної діяльності приводить до двох протилежних наслідків: 1) удосконалення психологічних якостей особистості; 2) виникнення професійної деформації. Професійна деформація становить появу в особистості певних психологічних змін, що впливають на якість виконання діяльності.

У практичній діяльності людини **психограма** — це психологічний портрет професії та професіонала.

Термін «психограма» був введений на початку ХХ століття німецьким психологом В. Штерном, який розробив методику складання узагальненого психологічного портрету конкретної особистості. Штерн запропонував також складати часткову психограму, яка відображає не всі сторони особистості а тільки важливі для певної практичної задачі. Наприклад, психограма особистості успішного професіонала, яка відзеркалює професійно важливі якості. При цьому мова не йде про конкретну особистість (конкретну людину), а про типовий портрет успішного професіонала.

Складання **психограми** — результат ретельного і різнобічного вивчення професії. Цей процес називається професіографуванням. Етапи складання психограми:

1. Установлення переліку обов'язкових задач, які повинен виконувати професіонал.

2. Реконструкція дій, необхідних для досягнення заданих цілей.

3. Співвіднесення важливих і часто повторюваних, провідних (основних) професійних дій і психічних функцій, процесів, здатностей та умінь, які забезпечують їх виконання.

Таким чином, складається модель роботи професіонала, модель роботи його психіки, встановлюються його професійні якості і потрібний рівень їх розвитку (високий, середній або низький).

Психограма - найважливіша частина професіограми - характеристика вимог, що пред'являються професією (спеціальністю) до психологічних якостей людини. Її зміст і обсяг визначаються цілями профвідбору, профнавчання, профорієнтації, переміщення та інших елементів кадрової політики.

Для складання психограми використовуються наступні джерела інформації: документи (інструкції, положення, хронометражні таблиці, описи), усні і письмові опитування працівників, у тому числі анкети, особисті спостереження, лабораторні та природні експерименти, дані «пілотажних» (пробних, цільових) досліджень, ергономічні дослідження на робочих місцях (киноциклографія, електроокулографія, телеметрія фізіологічних параметрів, електроенцефалографія, телехронорефлексометрія) та ін.

Психограма професії – система професійно важливих якостей, що складають психологічну кваліфікацію професії. Під професійно важливими якостями слід розуміти професійні здібності і характеристики особистості, що забезпечують ефективне виконання діяльності. Іншими словами, психограма описує тип працівника (його особистісні особливості), які якнайкраще підійдуть для даної професії. Відповідно психограма може враховувати акцентуації характеру працівника, тип темпераменту (тип нервової системи і тип протікання нервових процесів), особливості поведінки у конфліктних та фрустраційних ситуаціях, стійкості до монотонії, особливостей протікання пізнавальних процесів (домінуючий тип пам'яті, мислення, сприймання, уваги), особливостей соціального і життєвого досвіду працівника тощо.

Психограма може бути розроблена за окремими трудовими операціями. У такому випадку психограма зазвичай є громіздким документом, тому практично доводиться користатися лише коротким висновком, що являє собою висновок професіографування.

1.3. Психологічні основи доказування.

Психологічні основи доказування - це психологічні особливості діяльності в процесі доказування його суб'єктів - слідчого та інших суб'єктів доказування.

Науковці одностайні в оцінці та характеристиці слідчої діяльності, **як творчої**, що протікає в умовах дефіциту часу, в екстремальних умовах, що викликають часом стресовий стан слідчого, що вимагають неординарних, часом евристичних рішень. Підкреслюється така особливість слідчої діяльності, як

необхідність подолання і нейтралізації протидії осіб, зацікавлених у невдачі розслідування, у приховуванні істини у справі.

Розглянемо лише деякі дискусійні і мало розроблені проблеми психології доказування. До їх числа належать *психологічні особливості діяльності слідчого в умовах тактичного ризику та інформаційної невизначеності, типові форми і способи протидії розслідуванню, психологічні основи формування внутрішнього переконання суб'єктів доказування.*

Типовість ситуації інформаційної невизначеності обумовлює вимоги до наявності у слідчого певних психологічних якостей: **спостережливості, уважності, здатності до детального аналізу обстановки, до творчого мислення і, нарешті, емоційної стійкості.**

Розслідування, як і судовий розгляд, по суті є пізнавальним процесом. У психологічному аспекті розумовий процес слідчого або судді є процесом вирішення складних завдань, що пов'язано із певними творчими зусиллями.

У вирішенні поставленого завдання важлива роль належить **моделюванню** як способу відтворення тих або інших обставин, що сприяють пізнанню. Так, слід, залишений на місці події автотранспортом, дає можливість створити його модель щодо виду, марки, індивідуальних особливостей протектора. Сукупність слідів на місці події дозволяє створити уявну модель події, її динаміки, кількості осіб, які брали участь у ній.

Моделі, використовувані в пізнавальній діяльності, поділяють на два види: **матеріальні та ідеальні. Матеріальні моделі** відтворюють реально які-небудь предмети, обстановку, дії, явища. До них можна віднести такі предмети, що мають значення для судочинства, як зліпки, відбитки, фотознімки, макети тощо. **Ідеальні, або уявні, моделі** - це образи, що мають певний зміст, виражений у поняттях. Це насамперед будь-які припущення, версії, уявне прогнозування здійснюваних для досягнення певної мети дій та інше.

Моделі також прийнято класифікувати на **статичні (матеріальні) і динамічні (уявні).** Останні є рухомими, такими, що розвиваються або втрачають своє значення в процесі перевірки їхніх пізнавальних якостей. Матеріальні моделі здебільшого передують формуванню уявної моделі, виконуючи низку важливих функцій, зокрема орієнтації, зіставлення даних (матеріалів) для експертного дослідження. **Процес пізнання істини при розслідуванні злочинів і в перебігу судочинства зумовлюється логічністю мислення** (правильне осмислення фактів та інш.).

В процесі пізнання істини висловлюються думки, згідно з якими **інтуїція** також може розглядатися як елемент, що сприяє досягненню істини.

Слідчий, як і суддя, при оцінці доказів не повинен покладатися на свої враження, якщо вони підсвідомі. **Логічні висновки**, до яких він приходить унаслідок такої оцінки, мають ґрунтуватися на дослідженні конкретних доказів, наявних у справі. *Нехтування цим правилом може спричинити безпідставне обвинувачення і засудження невинної особи.* **До психологічних основ доказування належить також внутрішнє переконання як необхідний елемент оцінки доказів.**

До психологічних основ доказування належить також **внутрішнє переконання** як необхідний елемент оцінки доказів.

1.4. Психологія планування та організації процесуальної діяльності.

Психологічні основи планування слідчої (судової) діяльності зумовлюються загальними положеннями планування роботи з урахуванням специфіки названої галузі. **З психологічного погляду планування** діяльності полягає в тому, що людина уявно намічає шляхи, способи, заходи і строки виконання певних дій, які вирішують окремі завдання і приводять зрештою до досягнення поставленої мети.

У психології праці процес планування рекомендується будувати за етапами. **Перший з них** — орієнтувальне планування, при якому усвідомлюються, зважуються, оцінюються можливості вирішення завдання. **Другий етап** — організаційне планування, в якому обмірковуються умови і форми майбутньої діяльності. **Третій етап** — планування виконання — передбачає уявну побудову діяльності з її компонентів, що визначають майбутню поведінку. Нарешті, може мати місце і такий етап, як **допланування**, що передбачає доповнення розробленого плану новими даними або його деталізацію.

Планування в слідчій (судовій) діяльності має **специфічні риси**, зумовлені його **головною метою** — **встановленням об'єктивної істини**.

Великі труднощі викликає планування розслідування злочинів, особливо на етапі висування версій. Сама побудова версій характеризується значною розумовою діяльністю. В методиці розслідування окремих категорій злочинів питанню виділення криміналістичних завдань слідчої діяльності **не приділяється достатньої уваги**. В той же час визначення таких завдань має суттєве значення для планування і обрання правильного напрямку розслідування (А.Ф. Волобуєв, Г.А. Густов, А.В. Дулов).

В методики розслідування окремих категорій злочинів доцільно включати систему завдань, зміст яких визначається специфікою даної категорії злочинів, етапом розслідування і відповідними слідчими ситуаціями.

Розслідування злочинів вимагає високої організації слідчої роботи. У здійсненні такої організації велике значення має планування розслідування. **Необхідність планування** впливає із сутності діяльності слідчого при розслідуванні злочинів, яка потребує організованості, швидкості. Завданням кожного слідчого є вивчення наукових основ планування та впровадження їх у слідчу практику. **Розслідування будь-якого злочину передбачає необхідність його планування**. За своїм змістом і функціями планування— це складний процес щодо визначення шляхів, способів, засобів, сил і строків успішного досягнення заздалегідь поставленої мети.

(Довідка до лекції. У Законі "Про власність" зазначалось, що власність в Україні виступає у формах приватної, колективної і державної власності. Водночас у ст. 41 Конституції України закріплено, що громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом, і є непорушним. Як бачимо, Конституція України

поділяє державну власність на три самостійні форми - приватну, державну та комунальну і не згадує колективної власності. Але це не означає, що в Україні така форма власності відсутня. У ст. 7 Закону "Про колективне сільськогосподарське підприємство" зазначено, що суб'єктом права власності виступає це підприємство як юридична особа.

Слід також зазначити, що в Україні є власність, яку неможливо віднести ні до жодної із зазначених форм власності. Це власність, що належить профспілкам, політичним партіям та іншим громадським об'єднанням, релігійним організаціям як юридичним особам.

Певна різниця між слідчими та процесуальними діями все ж таки є. Тому деякі вчені визначають ознаки, за якими вони різняться. Так, Ю. М. Грошев, З. О. Єнікеев та С. М. Стахівський дотримуються думки, що до ознак, які розмежовують слідчі дії від процесуальних, належать:

- 1) детальна регламентація в законі процесуального порядку проведення слідчих дій, на відміну від процесуальних дій;
- 2) слідчі дії здійснюють лише вповноважені державні органи, а процесуальні можуть здійснювати учасники кримінального процесу;
- 3) слідчі дії спрямовані на одержання та перевірку доказів, а процесуальні дії не мають такої мети;
- 4) на відміну від процесуальних, слідчим діям характерний процесуальний примус (наприклад, допит підозрюваного, під час якого здійснюють втручання в його особисте життя та життя його родичів; обшук, виїмка, освідування);
- 5) під час здійснення слідчих дій можливе обмеження конституційних та інших прав і законних інтересів громадян, процесуальні ж дії спрямовані на захист цих прав [1, с. 8–9; 13, с. 57; 14, с. 48].

В. С. Кузьмічов та Ю. М. Чорноус [6, с. 213–214] до критеріїв розмежування слідчих і процесуальних дій відносять такі:

- 1) слідчі дії мають підвищений рівень правової регламентації, порівняно з процесуальними;
- 2) мета процесуальних дій – досягнення завдань кримінального судочинства, згідно зі ст. 2 КПК України, а слідчі дії безпосередньо спрямовані на збирання, дослідження й використання доказів, з метою встановлення істини у кримінальній справі;
- 3) процесуальні дії (прийняття явки з повинною, відібрання пояснень від громадян чи посадових осіб тощо) може бути здійснено як до порушення кримінальної справи, так і в процесі досудового слідства; слідчі дії, крім установлених законодавством винятків, застосовують лише після порушення кримінальної справи за наявності правових і фактичних підстав;
- 4) слідчі дії проводять лише слідчий та уповноважені службові особи, які несуть підвищену відповідальність за їх законне і своєчасне проведення. Процесуальні дії можуть реалізовувати як уповноважені службові особи (слідчий, дізнавач, оперативний працівник), так і інші учасники кримінального процесу (підозрюваний, обвинувачений, їх

захисники, потерпілий та його представник, свідок, цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники та інші учасники кримінального судочинства);

5) процесуальне закріплення перебігу та результатів слідчої дії відбувається у суворо регламентованій кримінально-процесуальним законодавством формі – протоколі слідчої дії, а в разі застосування технічних засобів фіксації – відповідних носіях інформації. Закріплення перебігу й результатів процесуальної дії знаходить своє відображення в різноманітних процесуальних документах: постанові, результатах виконання доручення на проведення оперативно-розшукових заходів, відібранні підписки про невийзд, письмовому зобов'язанні про особисту поруку, протоколі про пред'явлення обвинувачення, складення опису майна при накладенні на нього арешту тощо;

б) протокол слідчої дії відображає багатосторонні правовідносини, оскільки до провадження слідчих дій можуть залучати підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, спеціаліста, експерта, перекладача, понятих тощо. Форми закріплення інших процесуальних дій (постанова, доручення, клопотання тощо) виражають одностороннє волевиявлення суб'єкта розслідування, що може бути підставою для виникнення розвитку, зміни або припинення правовідносин.

Процесуальні дії	Слідчі дії
Переважно не мають процесуальної регламентації	Мають процесуальну регламентацію в законі
Забезпечують дотримання прав і законних інтересів	Обмежують права та законні інтереси учасників процесу (деякі дії вчиняють за згодою судді або санкцією прокурора)
Проводять на всіх стадіях кримінального процесу	Проводять після порушення кримінальної справи (за винятком огляду місця події та зняття інформації з каналів зв'язку) у межах досудового слідства за наявності правових і фактичних підстав та під час розслідування нововиявлених обставин
Не містять процесуального примусу	Здійснюють за допомогою процесуального примусу
Безпосередньо не спрямовані на	Спрямовані на збирання, перевірку доказової інформації

Створюють необхідні умови для провадження основних слідчих дій, що пов'язані з отриманням	Є основними способами реалізації завдань доказування
Здійснюють усі учасники процесу	Здійснюють лише слідчий та вповноважені державні органи й посадові особи
Характеризуються опосередкованою діяльністю слідчого (надати документи, провести ревізію, виконати доручення)	Характеризуються безпосередньою активною та самостійною діяльністю слідчого
Не передбачають застосування технічних засобів (їх результати фіксують у постанові, дорученні, ■ клопотанні тощо)	Обов'язкова фіксація у протоколі проведення слідчої дії або на технічних носіях